

ИЗЛОЖЕНИЕ

ЖУРНАЛИСТИЧЕСКОТО РАЗСЛЕДВАНЕ

Мнозина говорят, че разследващата журналистика в България е в криза. Някои дори си позволяват да твърдят, че тя не съществува. Други пък макар и да признават наличието ѝ, изразяват съмнения в нейната чистоплътност. Четвърти я наричат поръчкова журналистика, пети се опитват да омаловажат резултатите от нея. Достатъчно е обаче да бъдат разгърнати страниците на вестниците през последните години, за да бъдат разсеяни голяма част от подозренията, страховете и обвиненията.

Истина е, че често журналистическите разследвания страдат от липса на дълбочина, прецизност, а понякога и на достоверност. Трудно може да се отрече, че и не рядко добре подхваната тема бързо е забравяна по различни причини - бърз информационен оборот, постоянно сменящи се теми от деня, конюнктура, липса на реакция от страна на полицията, прокуратурата и съда от една страна и от самото засегнато лице или организаци от друга, кадрови недостиг, липса на време и т.н.

Също толкова вярно е обаче, че повечето теми в България се задават именно от разследващата журналистика. Включително и когато става дума за корупция по високите етажи, организирана престъпност или пък зап престъпления и нарушения, свързани с еврофондовете.

Въпреки това е необходимо да бъде казано и, че журналистическото разследване е най-рисковия професионален ангажимент, както и най-скъпо струващата инвестиция за издатели и собственици. Сериозните медии по правило не могат да си позволят да го игнорират, но то определено все още не е развито. Като причини затова са и обвързаността с рекламодатели, и недостатъчни финансови ресурси, на нея се гледа все още като неоправдан лукс.

Но какво всъщност е разследваща журналистика в България. Колкото и на пръв поглед да звучи абсурдно у нас тя има много сходни моменти с работата на полицията, на прокуратурата, следствието ... при това взети заедно. И едно журналистическо разследване, както и едно наказателно производство или разследване, започва след сигнал или изобщо след установяване на нещо нередно, и при него се работи с документи, с доказателства, с множество разговори с хора, с допитване до експерти, с проверки в регистри и институции, с потвърждаване или отричане на една или друга версия или хипотеза. И двете са ограничени да се движат в рамките на законното.

Разбира се полицията, следствието и прокуратурата разполагат с далеч повече възможности, при това дадени им от законите. Те могат да извършват обиски, претърсвания и изземване, да използват специални разузнавателни средства и резултатите от това използване - от следене, подслушване, филмиране, белязани на пари. Те могат да извършват разпити и да задължават лица да се явяват в определен час под страх от наказателна отговорност, могат да налагат санкции. Те са улеснени и от възможността да връщат даден случай за доразследване, да

извършват допълнителни следствени действия и проверки преди да направят публично достояние своята работа. Те разполагат с правото да носят оръжие, имат служебни карти, които им отваря всяка врата, разследващите магистрати имат и имунитет срещу наказателна отговорност. Освен това те не могат да бъдат преследвани за свои думи или действия, направени по служба.

Разбира се далеч съм от мисълта, че журналистите трябва да имат горните права и правомощия. Те бяха изброени само, за да покажат разликите и допълнително да подчертаят ролята на журналистиката и на нейните разследвания.

Защото трудно може да се отрече, че особено през последните години и месеци разследващата журналистика, често е много по ефективна от държавната машина. Нещо повече. Тя изважда на показ и много случаи на откровено бездействие на призиваните държавни органи и институции.

В пресата се изваждат неща, при които от километри си личи, че има извършено престъпление или поне нещо противно на закона. Докато много често прокуратурата или полицията извършват за този същия случай разследване от по няколко месеца, година или дори години. Следва още няколкогодишен съдебен процес, който пък нерядко завършва с оправдателна присъда, заради недоказаност, процесуални нарушения по време на разследванията и други подобни.

Именно заради това и журналистите имат понякога много по-голяма отговорност, защото когато направят разследване и напишат своя материал, който става достояние на хиляди, просто няма връщане назад.

Когато се твърди и, че разследващата журналистика в България била слаба, защото

например не продължавала темите, че доказателствената част била малко и други подобни, то е добре да се отбележи, че това не е точно така. Работата на един разследващ журналист е всъщност само да сложи пръст в раната, да покаже фактите, документите, мненията. Тази дейност няма за цел да осъди някого, да издаде присъда, да бъде "истината от последна инстанция", да бъде прокурор или съдник, или и двете едновременно.

Разследващата журналистика трябва и може да покаже единствено, че в обществото нещо куца, че този или онзи политик или властник има проблем със закона, че нещо трябва да се промени.

Тук е мястото да се отбележи, че журналистиката, в това число и разследващата не трябва, а и не може да има за цел единствено да разкрива престъпления. Тя може и да изобличи някой в лъжа, в прекрочване на общоприети ценности и на морални норми може просто до показва, че един закон не е хубав, че даден депутат има конфликт на интереси като предлага един проект за решение или закон или пък като задава актуален въпрос към някой министър и т.н.

В крайна сметка други хора могат да превърнат всичко в резултат - например уличен или разобличен в лъжа да подаде оставка, премиера да махне човек от обкръжението си заради съмнение в корупция, полицията да извърши проверка, прокуратурата да образува наказателно производство и евентуално да поддържа обвинение, съда да издаде присъда.

Не е необходимо да бъде надценявана самата разследваща журналистика, нито нейното качество. Факт е че често нещата не се доизпипват, че

данните не се допроверяват, че липсва юридическа прецизност, че не рядко има кампанийност, а понякога направо наблюдаваме поръчкова журналистика. За слабостите в разследващата журналистика има както субективни, така и обективни причини.

Трудно може да се оспори, че силата, влиянието и мястото на медиите са в подчертано високи стойности.

В същото време информационната и правната среда, в която работят и се развиват медиите, продължава да бъде неясна, а често и враждебна.

Запазва се и относително високото ниво на пречки и бариери пред "антикорупционната", разследващата журналистика.

Основно това са:

- затруднен достъп до информация, често квалифицирана не особено аргументирано като секретна или като клас "държавна" или служебна тайна
- възможност за принуждаване към издаване на източник на информация
- административни пречки за получаване на необходима информация
- продължаваща възможност за наказателно преследване за обида и клевета
- непълни, сгрешени или недостъпни регистри
- липса на адекватна реакция у административните органи при искания на медии
- физическо, психическо или юридическо насилие след разкрития
- слабо взаимодействие, както със силите за сигурност, така и със съдебната система - основните звена в противодействието и наказването на корупционните практики.

- продължаваща инертност на компетентните органи, които рядко се самосезират от журналистически материали и разкрития, независимо от законовите предпоставки - например в наказателно-процесуалния кодекс

Силата на медиите в България обаче следва да ги направи особено предпазливи, подготвени и отговорни. В тази връзка следва да се отбележат и характерни пречки и слабости в самите медии, които следва да се признават и дискутират открито:

- слаба юридическа подготвеност
- често "забравяне" на случаите на корупция след една или две публикации, непродължаване на разкритията или пък липсата на следене на развитието им в полицията, следствието, прокуратурата и съда
- наблюдавани публикации, за които може да се приеме, че се отнасят до използване на медиите в разчистване на междуличностни или междуинстанционални спорове
- не се прави щателна и дълга проверка на даден случай, преди той да бъде публикуван
- повърхностни материали и разследвания, обръщане на внимание повече на сензацията
- "вратички" за възможни корупционни практики в самите медии
- публикации от "последна инстанция"
- неотразяване на случаи, при които се оказва, че силите за сигурност или пък съдебната система е злоупотребила с права и власт и се е "разправила" с физическо лице или с фирма
- преодоляване на тенденцията за склонност на медиите към тиражиране на официална информация от институциите и от съобщенията на МВР

- отделяне например на преимуществено внимание например на приемането на подкуп, отколкото на даването му

- трудно отсяване и преодоляване на "наводняването с антикорупционна тематика"

Тук може да се отбележи, че все пак последните години се отличават със сравнително спокойна среда за работа на разследващата и антикорупционната журналистика. Няма шумни дела срещу журналисти, както и случаи на откровено физическо насилие срещу представители на медиите, каквато практика се забелязваше през предходните години.

Ето и някои от основните проблеми, които и сега са във фокуса на медиите:

- продължаващата практика на законно облагодетелстване на държавни чиновници, включително и в най-висшите етажи
- приемането на закони, оставящи съмнения за откровено лобиране и дори за "клиентелизъм"
- проблеми, съмнения и обвинения около приватизацията
- разкрития относно корупционни практики в силите за сигурност и в съдебната система
- позициите на "организираната престъпност" и на "силовите групировки" във властта
- проблеми в антикорупционните усилия
- продължаващото съществуване на множество регистрационни и лицензионни режими
- проблеми в координацията между отделните звена, занимаващи се с противодействие на корупцията
- неизпълнение на очакванията и обещанията за големи корупционни разкрития, както и за наказването им

- взаимни обвинения вътре в управляващите мнозинства в корупция, които не се разследват и проверяват, и по този начин остават усещането за политически чадър и за нещо недоизказано
- кадрови решения, оставащи съмнения за корупция

Трябва да се отбележи обаче и, че през последните години няма "големи" корупционни разкрития, за разлика от някои от предходните години.

Запазва се тенденцията, според която средствата за масова информация обръщат внимание повече на общите проблеми на корупцията, отколкото към конкретни разкрития за конкретни прояви на конкретни лица. Конкретност съществува предимно при корупционните практики по "ниските етажи" - заловен полицаи, митничар, лекар и то след официални съобщения на властта.

Причините за това са няколко:

- страх от наказателно преследване и от липса на подкрепа от страна на силите за сигурност, администрацията и съдебната система
- липса на ресурс, време и финанси
- "лошо" законодателство
- притеснение от възможни "репресии" спрямо самите издания, телевизии или радиа
- непрозрачност на висшите властови етажи

Като опасна и неясна би трябвало да се отчете подхвърлената идея за изработването на закон за печат. В същото време обаче е необходимо да се отбележи, че идеята за изработването на етични правила на разследващата и антикорупционна журналистика, а и изобщо на журналистиката, заслужава внимание. Това вече се случи, но е въпрос на време да се види дали това е направено успешно.

В крайна сметка обаче е необходимо да се отбележи, че голяма част от общото число разкрити и разследвани случаи тръгнаха именно от и чрез медиите. Нещо повече. Разследващата журналистика често и по различни причини е по-ефективна дори от компетентните органи, независимо от различните функции и правомощия.

Така или иначе средствата за масова информация продължават да са сред основните фигури в борбата срещу корупцията. В отделни периоди и случаи - дори основната. Те продължават тенденцията да налагат проблема на вниманието на обществеността, което е предпоставка за по-значими резултати в антикорупционна перспектива.

Медиите безспорно ще останат основния "игрaч" - "без който не може да мине".

Със сигурност обаче няма да се получи какъвто и да е положителен ефект обаче без тяхното взаимодействие с правоохранителните и правораздавателни органи. В тази посока може да се направят следните стъпки:

- да се усъвършенства сътрудничеството на силите за сигурност (МВР, ДАНС и специалните служби) и правозащитните органи (прокуратура) със средствата за масова информация за провеждане на антикорупционна кампания, включително и чрез създаването на информационни звена, колкото и тайни да са съответните служби
- създаване на "горещи телефони" както в силите за сигурност и правозащитните органи, така и в самите медии, включително и съвместни "бюра за сигнали"
- разкриване пред обществеността на всеки доказан случай на корупция, особено по висшите етажи на властта
- регулярни срещи на представители на средствата

за масова информация и силите за сигурност и правозащитните органи

- взаимно информиране

- подпомагане на журналистическите разследвания от самото правителство и от сектора по сигурност - контролирани разследвания

- появата на отговорни служители в медиите, които да разясняват случаи, придобили широк обществен интерес

- обявяване на всеки скандален случай или на корупция, дори и само уволнението да е следствие на съмнение, свързан със служител на силите за сигурност

- курсове по правна грамотност за разследващите журналисти, както и изобщо за представителите на медиите, които се занимават с корупция

- антикорупционни курсове за представители на медиите, по примера на тези, които се предвиждат за държавните служители

- създаване на постоянно действащ календар на скандалите и на корупцията, в който да се проследява всеки придобил обществен интерес случай - от хващането да присъдата - била тя оправдателна или осъдителна. Това би показало коректност и от страна на медиите, които често не отбелязват факта, че даден заподозрян е обявен за невинен от съда след време

- провеждане на специализирано обучение на службите за сигурност за работа с медиите

- разработване на цялостна концепция за работа с медиите на сектора за сигурност

- програми, информационни брошури, уебстраници, специални съобщения

- подготовка, курсове, опит за някакво определяне на правилата на разследване

- да се направи група за антикорупционен натиск
- може да се стигне и до по-смелото и със сигурност с перспектива за бъдещето, създаване на общ постоянно действащ форум, в който да участват и журналисти, и сили за сигурност и правозащитни органи, които да се подпомагат взаимно